

ÓKORI TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ KONFERENCIA
Pécsi Tudományegyetem, Történettudományi Intézet, Ókortörténeti Tanszék
2011. szeptember 29.

ELŐADÁSÖSSZEFOGLALÓK

M E Z O P O T Á M I A

CSABAI ZOLTÁN

Utcanevek Babilónia városaiban

A tervezett előadás áttekintést nyújt a babilóniai városok utcáinak neveiről. A mezopotámiai várostörténet ezen aspektusa eddig kevésbé ismert a kutatás előtt, ezért indokoltnak tűnik vizsgálata. Az előadás elsősorban a Kr.e. 1. évezred forrásanyagát vizsgálja. Bemutatásra kerül, hogy az utcák nevei milyen formában jelennek meg a forrásokban. Felvetődik a kérdés, hogy milyen lehetőséget kínál ez számunkra a babilóniai városok képének rekonstrukciójakor. Vajon tényleg egykoron létező utcanevek szerepelnek-e a forrásainkban? Milyen irányvonalak mutathatóak ki az utcák elnevezéseiben? Az előadás a babilóniai városok utcaneveinek ismertetése mellett ezekre a kérdésekre keresi a választ.

PÁLFI ZOLTÁN

Hol volt, hol nem volt... Purušhattum a mezopotámiai valós és mitikus térben

Purušhattum az egyik legjelentősebb anatóliai óasszír kereskedőtelep (*kārum*). Az itteni kereskedelmi életről szóló szövegek száma jóval meghaladja a többi települését, és valamennyi ismert kereskedőcsalád tevékenységében meghatározó szerep jut a városnak. Purušhattum jelentőségét az óasszír kereskedelmi rendszer összeomlása után, a hettita időszakban sem veszítette el. E kiemelt fontosságnak tulajdonítható, hogy a város bekerült a mezopotámiai történeti tudatba, és részévé vált az irodalmi-kulturális hagyománynak. Előadásomban e város elhelyezkedésének kérdésével foglalkozom, három megközelítésből: 1. hol helyezkedett el az óasszír kereskedők valós világában és gondolkodásában, 2. hol helyezkedett el a mezopotámiai történeti-kulturális tudatban, és 3. hol helyezkedik el a mai tudományos terepen.

VÉR ÁDÁM

Módszertani kihívások az újasszír kori Zagrosz-hegység történeti földrajzában

A Kr. e. 9–7. század idejéből több száz földrajzi név maradt fenn a Zagrosz-hegység vidékéről asszír, babilóni, elámi és urartui forrásokban. A terület szegényes régészeti feltártsága okán – a mai Irak és Irán határán húzódó zord hegyvidék sosem állt a régészeti kutatások homlokterében – csupán két toponíma lokalizálható bizonyossággal. Az írott források alapján viszonylag biztosan felrajzolható a toponímák egymáshoz viszonyított elhelyezkedése, az így kapott hálózat azonban nehezen – vagy inkább sokféle képpen – rajzolható fel valós térképre. Előadásomban az erre a kihívásra adott tudományos válaszokat vizsgálom.

E G Y I P T O M

KÓTHAY KATALIN

Tér, társadalom és hatalom az egyiptomi Középbirodalom idején

Az előadás tér, társadalom és hatalom kapcsolatának állandó és kölcsönös egymásra hatását vizsgálja az egyiptomi Középbirodalom időszakában, a természeti környezetnek a társadalmi szerveződésre gyakorolt hatását, a tér társadalmi felépítésének és értelmezéseinek, valamint a hatalom térbeli kiterjedésének a kérdését, illetve ezeknek a vizsgált korszakon belül állandó és változó jellemzőit helyezve a középpontba. Mivel a rendelkezésre álló források mennyisége nem teszi lehetővé a probléma teljes megértését, az előadás az

alábbi, írott és/vagy régészeti források által kellően dokumentált témák tárgyalására szorítkozik: az egyiptomi állam ideológiai elhelyezése a térben, külső és belső határok, földművelők és nomádok élettere és a központi hatalomhoz való viszonyuk, város és vidék (utóbbi földművelő terület/közösség értelemben) kapcsolata, a lakosság térbeli mozgása és annak a hatalom általi ellenőrzése, a hatalom helyeinek (paloták, templomok, központilag tervezett városok, az igazgatás helyei) kiépítése, illetve a hatalom megjelenése a helyi társadalmak tereiben.

LIPTAY ÉVA

Az ókori egyiptomi koporsó mint szent tér

A koporsó az ókori egyiptomi halotti kultusz és túlvilághit összetett és sokrétű szimbólumrendszerének központi eleme, amely az öröklétbe jutott halottnak egyszerre több létállapotára is utalt. A sírkamra, és ezen belül maga a koporsó egy mikrokozmosz, amelynek középpontjában az Ozirisszé vált, illetve a napistennel azonosult halott helyezkedik el. A koporsó mint mikrokozmosz egyben mindig szent térként funkcionál, amely azonban a különböző időszakokban más és más rendezőelv szerint épül fel, sőt bizonyos esetekben (bizonyos koporsótípusokon) egyszerre több rendszer is működhet egymással összefüggésben. A koporsó mint szakrális tér részben az egyiptomi világnézet különböző kozmológiai és túlvilág-elképzeléseit (vagyis a szent tér kozmikus interpretációját), másrészt a halotti rituáléhoz kapcsolódó tereket (halotti kápolna, balzsamozó csarnok, sírkamra stb.) modellezi. A koporsók szimbólumrendszerének tanulmányozása így segítséget nyújthat a különböző korszakok – főleg a túlvilági élettel kapcsolatos – szent tér-elképzeléseinek megértéséhez. Az előadás az ókori egyiptomi koporsó szent tér-szimbolikájának változásait tekinti át, de a Kr. e. I. évezred időszakát állítja a középpontba.

NÉMETH BORBÁLA

Tér és idő a thébai nekropoliszban

Egy ásatás helyhez kötődik. A hely egészen konkrétan meghatározható, de egy kisebb-nagyobb terület részeként is értelmezhető, amelynek számos rétege létezik térben és időben egyaránt. A terület tágabb elemzése nemcsak a leletek halmazait hozza felszínre, hanem a különféle résztvevők egész láncolatához is kapcsolódhat: az ókori sírtulajdonosoktól, mesteremberektől, a későbbi újrahasznosítókon át, egészen a sírrablókon és kutatókon, a helyi lakosokon, munkásokon keresztül érdekes szövedéket alkotva. Mindezt egy különleges helyszínen szeretném bemutatni, az egyiptomi thébai nekropolisz Hoha-dombjának déli oldalán folytatott, Fábíán Zoltán által vezetett magyar ásatásokból kiindulva, ahol a kutatócsoportnak én is tagja vagyok. A lelőhely, a táj évszázadokon keresztül változását, jellegzetességeit szeretném érzékeltetni az ásatáshoz kapcsolódó jelenségek érintésével.

A N A T Ó L I A

SIMON ZSOLT

Kária és Karkiša? Egy hettita-kori régió lokalizálásáról

Általános feltételezés szerint a hettita szövegekben adatolt nyugat-anatóliai Karkiša régió Kária előfutára, azzal mind nevét, mind helyét tekintve lényegében azonos. Egy korábbi előadásomban (Isztambul, 2011) már rámutattam, hogy a két név nyelvészetileg nem kapcsolható össze; jelen előadásban pedig a probléma földrajzi aspektusát kívánom megvizsgálni, különösen mivel a hettita földrajzban a kilencvenes években végbement áttörés ellenére Karkiša helyének meghatározására részletes vizsgálat még nem született. Holott a lokalizációt két tényező is lehetővé teszi: Egyfelől Nyugat-Anatólia legnagyobb része már „foglalt” az ismert régiók és államok miatt (Wiluša, a Šēha Folyó Ország, Mira, Hapalla, Lukka), így a lehetőségek földrajzi szempontból nem túl számosak. Másfelől a hettita szövegek számos utalást tartalmaznak Karkiša szomszédságát illetően (Wiluša, Maša, Lukka, stb.), melyek kiértékelésével lehetővé válik Karkiša térképen való elhelyezése is. Mindkét tényező egyértelműen amellett szól, hogy Karkišát nem Káriában, a tenger partján, hanem Nyugat-Anatólia belső vidékein kell elhelyeznünk.

STIPICH BÉLA

Zulabi – egy ismeretlen nagyhatalom Szíriában a késői bronzkorban?

A hettita és az egyiptomi királyi udvar II. Ramses fáraó és egy hettita hercegnő házasságát előkészítő levélváltásában többször felbukkan egy Zulabi nevű királyság, méghozzá Babilónnal és Asszíriával (illetőleg az onnan származó hercegnővel) együtt említve, ráadásul azokkal egyenrangúként feltüntetve. Zulabi pontos elhelyezésére, hatalmi pozíciójának meghatározására az 1970-es évek óta nem történt komoly kísérlet. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy összegyűjtse, rendszerben bemutassa és értékelje a Zulabira vonatkozó (hettita, egyiptomi, ugariti, eblai) forrásokat, és ezek alapján rajzolja meg ennek a királyságnak a szerepét a késő bronzkori Szíria geopolitikai rendszerében.

BUHÁLY ATTLA

Megjegyzések az urartui vallási topográfiához

Urartu történetének és vallási életének egyik legjelentősebb forrása az ún. Meher Kapisı-felirat, amely egy terjedelmes istenlistát is tartalmaz. Tekintve, hogy a felirat az urartui állam történetének korai időszakára tehető, a szakirodalom kimondva-kimondatlanul is valamiféle kanonizációs folyamat állomásaként tekintett a felíratra. Már jópár évtizeddel ezelőtt felmerült ugyanakkor az a nézőpont is, amely a listára mint egyfajta „térképre” tekintett, nevezetesen, hogy az istenlista legalább részben azoknak a területeknek a jelzése is, amelyekre a friss urartui állam igényt formált a Kr.e. 9. század végén. Az utóbbi időkben azonban számos olyan felirat vagy felirattöredék került napvilágra (Ayanis, Gövelek), amelyek maguk is kisebb-nagyobb istenlistákat tartalmaznak, ellentmondva ebből a szempontból a Meher Kapisı unikális voltának. Tény és való ugyanakkor, hogy szép számmal szerepelnek olyan istennevek ezeken a listákon, amelyek más feliratokban földrajzi helyet jelölő determinatívummal, földrajzi névként szerepelnek. Az előadás célja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az istenlisták ilyen jellegű névanyagában megmutatkozó különbségek bírnak-e esetleg valamilyen relevanciával az urartui állam és uralkodói hatalom geopolitikai, geostratégiai igénye tekintetében.

B E L S Ő - Á Z S I A

FEKETE MÁRIA—SZABÓ GÉZA

Regöly: útban Belső-Ázsia és Etruria között

Most június-júliusban folyik annak a régészeti lelőhelynek a kutatása, melynek számos, különleges fontosságú jelensége és leletanyaga egy, az ókori földrajzi ismeretekkel és szakrális topográfiával foglalkozó konferencia számára is új adatokkal szolgálhat. Az előkerült leletek alapján térben és időben is kitért az a horizont, amikor keleti eredetű etnikummal és/vagy leletanyaggal számolhatunk a Kárpát-medencében, sőt annak nyugati felében, a Dunántúlon is. E lelőhelyen a jelenkori paraszti gazdálkodás építményeivel (pince, tyúk- és disznóól, ill. a hatalmas földhalom elhurcolásából épített tömésfalú házak) erősen megbotlygatott „tumulus” különleges leleteinek párhuzamai Kazahsztán területén ismeretesek (lószerszám részletek, háromágú nyílhegyek, pikkelypáncél, rengeteg faragott és festett csontfaragvány). A leletanyag másik részének – főleg a kerámiák egyes típusainak – kapcsolatai Etruria felé mutatnak. Kevésbé ismerjük az őskori transzkontinentális utakat, bár bizonyos útbanszerek ismerete – a leletanyag mozgásával jól igazoltan – nagy területen kimutatható. A Kárpát-medence fontos őskori útvonala – a „zöldfolyosókon” kívül – a Borostyánkő út, amelynek létezésa neolitikum óta adatolható. Az új leletanyag hatalmas földrajzi távolságokat ér el és köt össze. Ezeknek a jelenségeknek az ismertetésével és lehetséges értelmezésével foglalkozunk. A lelőhely jellegének és funkciójának meghatározása, egy hatalmas méretű (egykor mintegy 8 m magas és 60 m átmérőjű) több, egymástól elváló, döngölt réteggel lefedett 13 x 13 méteres alépitményű halomban jelenleg folyik.

SZABÓ PÁL

Hol is van Szkítia? Egy földrajzi fogalom történeti topográfiai változásai

Az előadás átfogóan végigköveti a főbb görög és latin szerzők írásaiban Szkítia, mint földrajzi fogalom elhelyezésének főbb állomásait. Ugyanis a görögség látókörébe először a Pontosz Euxeinosz északi partvidékén kerülő szkíták lakóhelyének megnevezése jelentős változásokon ment át és összefüggött az ismert földrajzi világ határainak változásaival. Míg Hérodotosz Európa részeként tárgyalta, addig Sztrabónnál már az Isztrosznál (Kis Szkítia) és Ázsiában, (a Taurosz hegységrendszeren innen) is találunk Szkítiát. Ptolemaiosz nagy művében Szkítia már keletre tolódva, Ázsiában az Imaiosz-hegység által kettéosztott területként szerepel. Az előadás kitér az ókori latin szerzők (Pomponius Mela, C. Plinius Secundus) és a kora középkori szerzők (Orosius, Isidorus Hispalensis, Exordia Scythica) Szkítia-leírásaira is elsősorban azért, hogy bemutassa e földrajzi fogalom a középkori és a humanista történetírók (Thuróczy, Bonfini) leírásaira gyakorolt hatását, magyar vonatkozásait.

K L A S S Z I K U S   A N T I K V I T Á S

GAGANETZ PÉTER

Egy kevésbé ismert forrás pannoniai adatai

Egy eddig kevésbé ismert földrajzi munkát mutatnék be, ami a szintén keveset eláruló *Vaticanici Codices*ből származik. A forrás több fejezete is foglalkozik a dunai tartományokkal. Előadásomban e fejezetek adatait vizsgálnám, egyeztetve C. Plinius Secundusszal, illetve a *Dimensuratio Provinciarum*mal, és az azonosítható méretadatokkal.

TAKÁCS LEVENTE

A táj és a tájelemek szerepe a római földmérők írásaiban

A római földmérők tevékenységének jelenleg is felismerhető hatása van a táj képére az egykori Római Birodalom egyes területein. A rómaiak a centuriatio során kialakított négyzet alakú parcellákkal nemcsak az ókorban alakították a táj képét, hanem pl. Észak-Itáliában a mai napig terjedően meghatározták a vidék megjelenését. A centuriatio négyzet alakú parcellákra és a köztük futó, meghatározott szélességű mezsgyékre épülő és első pillantásra rugalmatlannak látszó rendszere jól illeszkedett a rómaiak mentalitásához, látványos eszköze volt a romanizációnak. A terepadottságokhoz azonban olykor túlságosan merevnek bizonyult. Milyen értelmezést adtak a római földmérők ennek a földosztási eljárásnak? Hogyan látták gyakorlati megvalósíthatóságát? Milyen problémákkal, hibákkal szembesültek tevékenységük során? Milyen szerepet játszottak a parcellák kialakításakor a meglévő tájelemek? Az előadás ezekre a kérdésekre próbál választ adni, felvázolva azokat a problémákat, amelyekkel a földmérők a táj (át)rendezése során és részben azt követően szembesültek.

JUHÁSZ LAJOS

A római „provinciapersonifikációk” és a földrajz kapcsolata

A nőalakban megszemélyesített római „provinciapersonifikációk” már önmagukban is jelzik a földrajzi területekkel való szoros összefüggést. A helyzet azonban ennél lényegesen bonyolultabb. A kutatásban meghonosodott provinciapersonifikáció fogalma már magában is problémás, mivel az ábrázolt megszemélyesítések nem provinciákat, hanem gyakran régiókat jelenítenek meg. Itt elsősorban az érmekre támaszkodhatunk, amelyeket azonban külön kell kezelni a többi leletanyagtól. Kiemelt figyelmet érdemelnek az olyan „provinciapersonifikációk”, amelyek nem egyedül jelennek meg, hanem egy nagyobb, összefüggő csoportot alkotnak. Ilyen például a sokat vitatott Hadrianeum Rómában. A legizgalmasabb alkotás viszont a zeugmai mozaik, amely allegorikus nőalakok megjelenítésével feltehetően a Római Birodalom sajátos, művészi kivitelű térképe lehetett. A fent említett alkotások kielemezése az antik világ egy sajátos, és kevésbé kutatott gondolatvilágába enged bepillantást.

SCHILLER VERA

Mítikus helyek valóságossá válása

Ez az előadás azzal a témakörrel foglalkozik, hogy léteznek a mítikus gondolkodásban olyan nem valóságos terek, amelyek azután mégis valóságos alakot kezdenek öltetni, valódi földrajzi helyekkel azonosulnak, vagy kezdenek azonosulni. Ez az előadás három példán követi nyomon ennek a folyamatnak az alakulását. Ezek a phaiákok szigete, a Heszperidák kertje és Nüsza vagy Nüszeion hegye. A phaiákok szigete az Odüsszeiában bukkan fel először, de nem azonosítható egyik valóságos szigettel sem. Odüsszeusz nem ismeri a vidéket, és őt egy éjszaka alatt viszik haza Ithakába, álmában teszik ki a parton, és fordul vissza az őt hazavivő hajó, amelyet azután Poszeidon sziklává változtat közvetlenül a sziget előtt. Ennek hatására a phaiákok megesküsznek, hogy ezentúl senkit nem visznek haza. Vagyis hangsúlyozottan mítikus marad a hely. Ugyanez a sziget jelenik meg Médeia és Iaszon mítoszában is. A legtöbb variánsban itt történik meg ünnepélyes esküvőjük. Miután másik változatban ezt az esküvőt Korkurán ülték meg, Apollodorosz szövege azonosítja a phaiákok mítikus szigetét Korkurával, (legalábbis az azonosítást nála lehet nyomon követni.) A másik ilyen mítikus hely a Heszperidák kertje, a világ nyugati szegélyén fekszik, ahol a Nap lenyugszik, ahol Atlasz vállán tartja az eget, ahová Héraklész végül is csak úgy tud eljutni, hogy abban az arany kehelyben utazik, amelyben Hélios teszi meg éjszakai útját. Ennek ellenére mégis a római írók valódi földrajzi helyekkel azonosítják Afrikában, illetve Aithiópiában. Ugyancsak mítikus hely Nüsza, Nüszeion hegye, barlangja, ahol sok mítoszvariáns szerint Dionüszosz másodszer is megszületik Zeusz combjából, ahol nevelkedik, és ahol Lükurgosz megtámadja, olyannyira, hogy Thetiszhez, a vizek mélyére menekül. Ezt a helyet is megpróbálják a források különböző valódi földrajzi helyekkel azonosítani, és ezzel valóságossá változtatni. Ezek a helyek tulajdonképpen mítikusak maradnak, racionális helyhez kötésük láthatólag másodlagos, de meghatározottságukhoz megvolt a társadalmi igény.

GRÜLL TIBOR

Hellenisztikus zsidó világtérkép a Jubileumok könyvében

A Hasmóneus-korban (valószínűleg Ióannész Hürkanosz uralkodása alatt, az i. e. 2. század legvégén) – eredetileg héberül vagy arámiul – íródott apokrif zsidó irat, a *Jubileumok könyve* számos fordításban (görög, latin, etióp, szír) maradt ránk. Qumránban eredetijének egy töredékét is megtalálták (Genesis Apocryphon 1QapGen = 1Q20). A szöveg számunkra azért érdekes, mert a Népek táblázatának (1Móz 10) ismertetésekor felsorolja azokat a területeket, amelyeket Noé három fia: Sém, Hám és Jáfet népesített be leszármazottaival. Ennek során az akkor ismert világ (*oikumené*) áttekintését nyújtja, természetesen zsidó szemszögből. Az előadás ennek rekonstruálására és értelmezésére tesz kísérletet, miközben kísérletet tesz néhány, eddig tisztázatlan helynév (pl. „Maúq-tenger”) eredetének megfejtésére.

JAKAB ATTILA

„Ego Zenovius votum posuit”. Elképzelt ókeresztény történelem és imaginárius térfoglalás a román történetírásban

Ferdinand Lot francia történész még 1937-ben fogalmazta meg azt az elvet, hogy a történetírásban az érveket minden aktuálpolitikai szempontok nélkül kell(ene) mérlegelni. Erre a román nemzeti történetírás nem igazán képes. Elsősorban azért, mivel az elmúlt 150 évben egyértelműen a politikai ambíciók alátámasztását és igazolását szolgálta. Ennek jegyében a Kárpát-Duna-Fekete-tenger térségének – amely lényegében a Tisza-Kárpátok-Dnyeszter-al-Duna-Fekete-tenger által behatárolt területet foglalja magába, túlterjedve a mai Románia határain is – román etnikai és politikai egységét hangsúlyozta. Ezt közismerten a dáko-római-román kontinuitás elméletében fogalmazta meg, amely mára már nemzeti dogma jelleget öltött. Kevésbé ismert, hogy ennek az elméletnek van egy keresztény vetülete is, amely lényegében a román ortodoxia kontinuitását feltételezi a legrégebb időktől, gyakorlatilag Traianustól kezdődően. Mindennemű keresztény emlék gyakorlatilag erről a folytonosságról hivatott tanúskodni. Ily módon a román – főképpen egyházi – történetírás a kereszténység történetének és a keresztény tárgyi emlékek politikai hasznosításával igyekszik kitölteni a IV-

XIII. századok jelentette hatalmas úrt, és birtokba venni a nemzetinek tekintett terület egész múltját. Teljesen világos, hogy itt egy imaginárius „nemzeti tér” elképzelt és rekonstruált múltjáról van szó. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a dáko-római-román kontinuitás elméletének legsebezhetőbb pontja éppen a kereszténység története. Különös, hogy ezt a kérdéskört gyakorlatilag senki, pl. egyetlen magyar történész sem kutatta – és nem kutatja mind a mai napig!